

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2003
FORFATTER:	Lillian Krag
TITEL:	Skorstensfejerne i Kolding.
KORT RESUME:	Skorstensfejernes historie i Kolding fra 1820'erne til 1996 og de to familier, Maack og Møller.

SKORSTENSFEJERNE I KOLDING

AF LILLIAN KRAG

Min baggrund for at skrive om skorstensfejerne i Kolding er, at jeg selv er datter af en skorstensfejer, og gennem slægtsforskning har jeg fundet ud af, at både min morfar og to oldeforældre også var skorstensfejere. Jeg syntes derfor, det kunne være spændende at fortælle lidt om mine „sorte“ forfædre, og samtidig har jeg prøvet at finde frem til, hvornår den første skorstensfejer kom til Kolding.

Den første forudsætning for, at byen kunne have en skorstensfejer, var naturligvis skorstene. Frem til ca. 1700 var det ikke almindeligt med skorstene på almindelige huse, man havde et åbent hul i taget – en lyre, hvorigennem røgen kunne trække ud. Lyrer blev brugt helt frem til slutningen af 1800-tallet i mange fattige jyske egne. I en købstad som Kolding har der indtil midten af 1700-tallet været en blanding af huse med lyrer og huse med skorstene. Især bagere og farvere har tidligt haft brug for skorstene.

De kongelige slotte var de første, der regelmæssigt fik fejret skorstene. Kong Christian IV ansatte den første skorstensfejer i 1639, Gudmand Olsen, til at feje skorstene på Københavns Slot. Men det var først efter Københavns brand i 1728, man indså nødvendigheden af at feje skorstene i hele byen. I 1731 lod Kong Christian VI Andreas Nieschke fra Schlesien importere som den

første professionelt uddannede skorstensfejer i Danmark.

På Koldinghus var der allerede i 1610 en unavngiven dreng, som var ansat til at feje slottets mange skorstene. Denne skorstensfejerdreng får i 1610: „for at have fejret 91 skorstenspiber, den store køkken/stege skorsten på Koldinghus og diverse skorsten på slottet Nygaard på egen kost: Rug 6 tønner, malt 1 tønne“, men derefter har jeg ikke fundet omtale af skorstensfejere i flere hundrede år. Måske kunne branden på Koldinghus i 1808 have været undgået, hvis slottet havde haft ansat en skorstensfejer på det tidspunkt.

DEN FØRSTE FAGLÆRTE SKORSTENSFEJER I KOLDING

Skorstensfejerlauget i Danmark blev først oprettet i 1778 og kan således i år fejre 225 års jubilæum. Det var langt senere end de fleste andre laug. Skorstensfejerne havde deres laugstraditioner med fra Tyskland.

Den første faglærte skorstensfejer, der kom til Kolding i slutningen af 1820'erne, var den tysk fødte Carl Kundhart Maack. At have en faglært skorstensfejer i en så lille provinsby som Kolding var på dette tidspunkt usædvanligt. De fleste faglærte skorstensfejere befandt sig i København.

Carl Kundhart Maack blev født i 1804 i

Eppendorf. Der var på dette tidspunkt i Tyskland megen nød, krige og elendighed. I 1806 mistede Carl sin moder. Faderen giftede sig igen, men han døde allerede i 1813 og efterlod hele børneflokket til stedmoderen. Det var imponerende, at Carl overhovedet fik en uddannelse. Han fik sit svendebrev i begyndelsen af 1820'erne og begav sig dernæst på valsen. Han rejste rundt i Tyskland og bevægede sig længere og længere nordpå for at ende sin rejse i Kolding. Helt præcist hvornår han kom til Kolding og bosatte sig ved jeg ikke, men i 1829 giftede Carl Kundhart Maack sig med en ung pige fra Kolding, Ingeborg Kirstine Bade. Som skorstensfejsvend har Carl Kundhart Maack truffet sin svigerfader i håndværkerkredse og måske ad den vej truffet familiens datter.

DEN ANDEN SKORSTENSFEJER I KOLDING

Carl og Ingeborg fik fire sønner. Nummer to af disse, Franz Heinrich, blev født i 1835. Han fulgte i faderens fodspor og fortsatte skorstensfejertraditionen i Kolding. Frantz Heinrich Maack fik sandsynligvis al sin faglige lærdom hos sin fader og fik derefter i 1854 sit lærebrev hos skorstensfejermester Schavo i Århus.

Frantz Heinrich Maack boede hos sine forældre og arbejdede hos faderen helt frem til faderens død, hvorefter han med borgerskabsbrev fra 1863 overtog faderens forretning i Kolding. Han giftede sig først i 1878, tre år efter moderens død, med Ane Johanne Larsen Lomholt. De fik fire børn, to sønner og to døtre. Ingen af sønnerne fulgte i faderens fodspor, og ingen af døtrene giftede sig

Skorstensfejermester Frantz Heinrich Maack, der fik borgerskab som skorstensfejermester i 1835.

med en skorstensfejer. Frantz Heinrich Maack døde i 1917 efter at have været enke-mand i 11 år.

SKORSTENSFEJER NR. 3 – HANS FREDERIK MØLLER

Min oldefar Hans Frederik Møller var håndværkersøn, hans far var sadelmager. Jeg ved ikke præcis, hvad han foretog sig de første år efter konfirmationen, måske har han hjulpet faderen i sadelmagerværkstedet. På et tidspunkt finder Hans Frederik ud af, at han vil i arbejde som skorstensfejer.

I skorstensfejernes store protokol over udlærte svende står han indskrevet i 1910. Hans Frederik er ført til svendeprøve af skorstensfejermester C. Nielsen i Skanderborg. Uddannelsen som skorstensfejersvend tog dengang seks år. I 2003 er læretiden fire år.

Fra skattemandtal og ligningslister i Kolding Kommunes arkiv og Kolding Stadsarkiv kan jeg se, at Hans Frederik Møller kom til Kolding som skorstensfejer i 1908. Hans Frederik Møller flyttede i 1908 ind som lærling og logerende hos skorstensfejermester Franz Heinrich Maack i Sdr. Klostergade, nuværende Klostergade 14. Det passer ikke helt med, at han blev udlært som svend i 1910. Det er derfor sandsynligt, at Hans Frederik stod i lære to steder, det første sted – som jeg endnu ikke har fundet – fra 1906-1908 og så de to sidste år i Kolding. Da skorstensfejermesteren i Kolding Franz Heinrich Maack var en ældre herre på 75 år, kan han muligvis have lavet en aftale med skorstensfejermesteren i Skanderborg om, at han førte Hans Frederik Møller til svendeprøve. En anden årsag kunne være økonomisk. Når en mester førte lærlinge til svendeprøve, skulle de betale en afgift til laugets fælles kasse. Jeg har ikke på noget tidspunkt set i registret, at skorstensfejermester Maack har betalt til denne kasse.

Da Hans Frederik Møller arbejdede i Kolding midtby, traf han mange af byens indbyggere, bl.a. sin fremtidige hustru. Johanne Kathrine Skov og Hans Frederik Møller blev gift i Sct. Nicolai Kirke i Kolding den 25. juli 1911. De fik en datter og tre sønner .

I 1912 meldte Hans Frederik Møller sig som frivillig brandmand i Kolding Brandkorps. Arbejdet i Kolding Brandkorps var

Skorstensfejermester Hans Frederik Møller.

meget naturligt for en skorstensfejer, da netop skorstensfejerens job var at holde byens skorstene rene og forebygge, at husene brændte. Hans Frederik Møller fejrede i 1937 25 års jubilæum i korpset og fik en æresbevisning for sit arbejde.

Den 25. september 1917 døde skorstensfejermester Maack, dermed blev skorstensfejerdistriktet i Kolding ledigt, og Brandkommissionen indstillede skorstensfejersvend og brandmand Hans Frederik Møller til stillingen.

Byrådet har dog mere end en kandidat til stillingen. Den anden ansøger var H. V. Knud-

sen, som allerede i 1900 havde søgt Kolding Byråd om en del af Koldingdistriktet. Men Byrådet valgte at følge Brandkommissionens indstilling, og den 5. oktober 1917 ansatte de Hans Frederik Møller som skorstensfejer i Kolding mod, at der udarbejdedes et nyt reglement for betaling for skorstensfejning.

Den 25. juni 1921 er Hans Frederik Møller i København. Han havde i nogen tid fulgt undervisningen til mester på „Den Danske Skorstensfejerskole“ på Teknologisk Institut. Her får Hans Frederik sin mestereksamen med karakteren *bestået*. Han kunne nu kalde sig skorstensfejermester i Kolding.

Som skorstensfejer og arbejdsgiver var Hans Frederik Møller en kendt og respekteret mand i Kolding. Alle i byen kendte den sorte mand, når han cyklede rundt med sin line og kost, og de beundrede hans akrobatiske kunst på toppen af byens tage.

SKORSTENSFEJERLAUGET

Når jeg fortæller om min oldefar, som er skorstensfejer, er det vel også på sin plads at fortælle lidt generel skorstensfejerhistorie.

Det betød meget for skorstensfejerne, da de fik anerkendt deres laugsartikler, så var deres fag anerkendt på linie med andre håndværk, så var de „zünfhtige“, og deres faglige fællesskab, laugget, respekteret ikke kun for svendenes faglighed, men også for de normer, de satte for opførsel, væremåde, gensidig hjælp, ansættelsesforhold, socialt og selkabeligt samvær. Mange af disse regler stammede oprindeligt fra de tyske håndværkslaug. En „zünfhtig“ svend måtte ikke tage arbejde hos en mester, der ikke var i et „zünfhtig“ laug. Omvendt kunne en svend, der ikke var

„zünfhtig“ udlært ikke få arbejde nogen steder, hverken her eller i udlandet. Især skorstensfejerlaugget var præget af de gamle tyske regler.

Laugene var både arbejdsmæssigt og socialt små selvstændige enheder i samfundet. Optagelsen i laugget blev nøje kontrolleret af laugsledelsen og overvåget af myndighederne. For at blive optaget krævedes foruden borgerbrev og ægtefødselsbrev aflæggelse af svendeprøve eller mesterstykke. Dernæst skulle den optagne afholde en fest kaldet igangkost for laugets medlemmer med familie efter visse forskrifter.

Optagelsen i laugsfællesskabet skete ved aflæggelse af svendeprøve, og i den forbindelse skulle den kommende svend igennem indvielsesritualerne. Svenden skulle vise sig værdig til at være i laugget og være bevidst om de regler, han nu skulle rette sig efter. Optagelsen bestod i 1) løsrivelse fra tidligere status som lærling, 2) den officielle ceremoni og belæring og endelig 3) selve optagelsen og velkomsten i laugget.

Så længe personen ikke var optaget som svend i laugget, var han i princippet dyrisk og rå, ubehøvlet, upoleret og udannet. For at slippe for disse tidligere vaner, skulle han underkastes en speciel behandling. Hvert fag havde sine traditioner, svarende til deres egenart og lokale skikke. Eksempelvis kan nævnes snedkernes behøvling eller smedenes sømbid eller nøglebid. Hos skorstensfejerne var det bl.a. skik at drikke et krus af stærkt blandet spiritus og rygning af hestepærer.

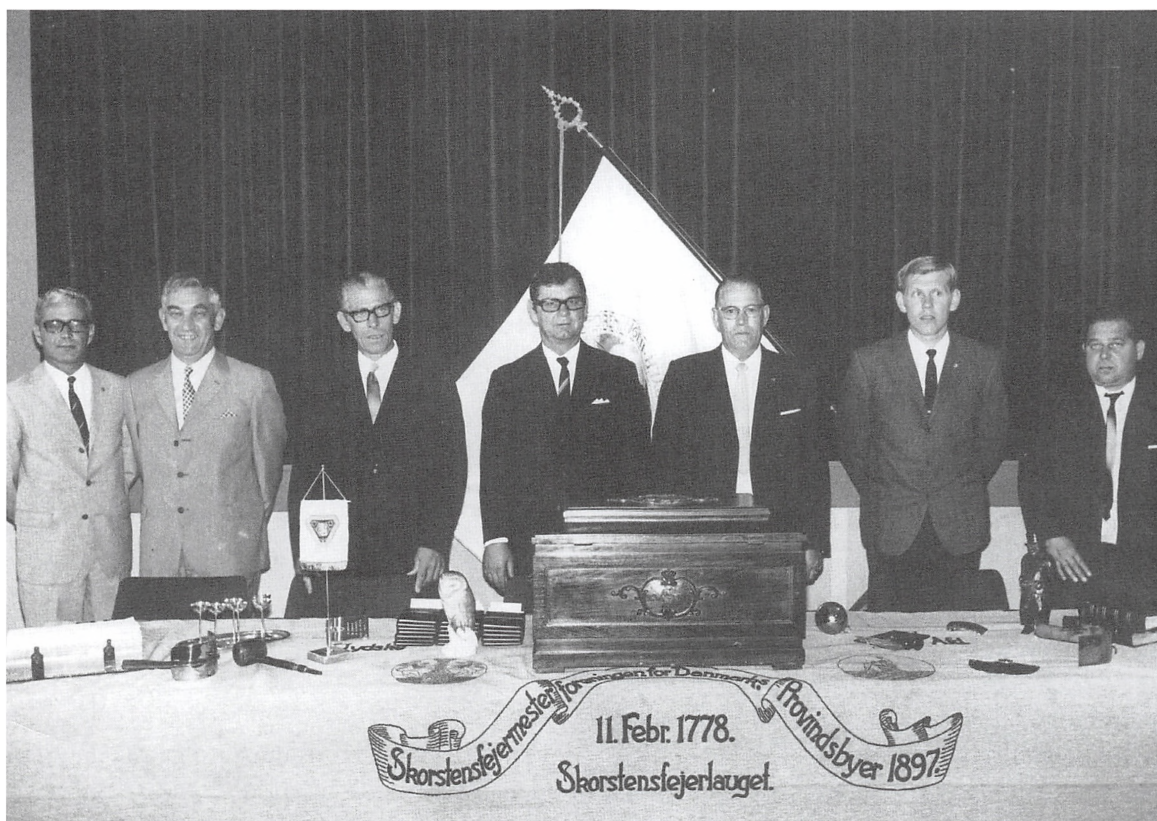
Det var ligeså vigtigt at gennemføre disse optagelsesprøver som at få selve svendebrevet. En svend, der ikke havde gennemgået sit laugs optagelse, kunne ikke få ar-

bejde hos nogen mester hverken i ind- eller udland.

Tilhørsforholdet til lauget var blandt andet en garanti for hjælp på vandringer. Når en skorstensfejer tog på valsen og gik fra by til by, skulle han henvende sig hos den ældste svend i området, når han kom til en ny by. Byens øverste skorstensfejer skulle forvisse sig om, at den tilrejsende fejer var „zünftig“ ved en prøve i fagets hemmelige koder. Herefter kunne den rejsende skorstensfejer

få arbejde, kost og logi med det samme. Hvis der ikke var arbejde, fik han en slags understøttelse, så han kunne rejse videre til næste by. „Zünften“ var international, i hvert fald i hele Norden og i de tysksprogede lande.

Efter at have udstået lærlingetiden, hvor lærlingene arbejdede fra fem morgen til otte aften seks år i træk, var håndværkssvenden en fri mand. Når lærlingen blev svend, fik han en symbolsk ørefigen af sin læremester med ordene: „Det skal du i dag tåle af mig,

Skorstensfejerlaugets bestyrelse ved svendeprøven i 1971. Nr. tre fra højre er oldemanden Aage Christensen, nr. to fra højre er skorstensfejermester Palle Krag.

men siden aldrig af nogen“. Den unge mand og svend havde nu ret til at føle sig som medlem af en udvalgt klasse og skulle kun stå laugget til regnskab.

I 1898 blev skorstensfejersvendenes fagforbund dannet som en sammenslutning for hele Norden. Det skyldtes ikke udelukkende, at der var et lønningsforhold mellem mestre og svende, men også at svendene havde andre krav til selskabelighed. Det kom sig af, at især svendene var ugifte, indtil de selv blev mestre. Dette forhold ændrede sig specielt inden for de fag, hvor der blev uddannet flere svende, end der var embeder til.

SKORSTENSFEJEREN SOM LYKKEBRINGER

Skorstensfejeren er et lykkesymbol. Ligesom firkløver, hestesko og mariehøns. Betydningen stammer fra folkeoverleveringer og fra folketroen. Det lykkebringende ved skorstensfejeren er hans håndkost.

I gamle dage var håndkosten lavet af birkeris eller birkerødder, som er et ældgamelt hedensk frugtbarhedssymbol. Alt, hvad der bringer frugtbarhed, bringer lykke. Soden på skorstensfejerens birkekost symboliserede varme og ild. Den sod, som skorstensfejeren får på sig, når han fejer skorstenen, er fra hjemmets arne, husets centrum, og den må nødvendigvis være udtryk for al den livgivende varme og ild, som stammer fra et godt hjem. Derfor er et stykke af en sodet birkeriskost en lykkebringer.

SKORSTENSFEJERENS HØJE HAT

I et interview fortæller min far Palle Krag,

Skorstensfejer Palle Krag fotograferet i Torvegade i Vejle i 1964.

der også er skorstensfejer, at i gamle dage var den høje hat de farende svendes symbol og tegn på, at de var fri og uafhængige. Det var derfor ikke tilladt at gå med høj hat, før man var udlært og frigivet fra sin læremester. Det

samme gælder de andre værdighedstegn som blanke messingknapper og messing gjordlås. I gamle dage skulle lærlingen også altid gå seks skridt bagved sin læresvend uden hat, med glat bæltespænde og almindelige knapper samt barfodet.

Skorstensfejerne har også bevaret den høje hat af praktiske grunde. Den dækker håret, og der er god plads i pulden. Når skorstensfejeren kommer op på et mørkt loft, forhindrer hatten, at han knalder hovedet mod bjælker og lignende, fordi han automatisk bøjer sig ekstra ned for ikke at få slået hatten af. I hatten har han kasseapparat, kontor, cigarkasse, og i det hele taget alt det, som ikke må blive snavset. Når han kommer til skorstenen, kan han med den frie hånd sætte hatten fra sig, før han kravler ind i skorstenen, og så ligger alt beskyttet, til han kommer ud igen. Hatten har mange funktioner, ja, den er faktisk at betragte som et stykke værktøj. Og hvorfor har lærlinge så ikke dette stykke værktøj, vil nogle måske tænke? Til det svarer Palle Krag, at det er en del af traditionen, at skorstensfejeren først må gå med hat, når han er svend. Tidligere var det ikke almindeligt, at lærlinge røg, og de havde ikke noget med regnskabet at gøre, så helt så nødvendig for dem var hatten ikke.

HANS FREDERIK MØLLERS ARBEJDE

Hans Frederik Møllers arbejde som skorstensfejer var ikke ufarligt, det krævede omtanke og planlægning. Undertiden arbejdede to skorstensfejerne sammen som en sikkerhedsforanstaltning. Arbejdspladsen kunne ligge på flade tage, men i de fleste tilfælde var den højt oppe på de spidse tagrygge.

Sommetider foregik arbejdet inde fra loftet. Ikke alle steder kunne det lade sig gøre at sætte en stige til taget og kravle den vej op. Det kunne være nødvendigt at kravle op indvendigt i skorstenen. Da der ingen trin er indvendig i skorstenen, kræver det en god fysik at komme til tops. Når skorstenen skulle nås langs tagryggen, var der en risiko for at falde ned. Ikke alle tænker på løse tagsten som et stort problem, medmindre regnvanudet kommer ind på loftet.

Skorstensfejeren måtte træde varsomt, derfor brugte han gummisko med blød bund. Nogle gange var det nemmere at tage skoene helt af, og i gamle dage var det om sommeren ikke ualmindeligt at se en barfodet skorstensfejer på toppen af taget. I dag bruger skorstensfejerne stadigvæk sko med blød bund, men der er ikke mange tilbage, der arbejder med bare tæer.

Når Møller skulle ud på arbejde, havde han alt sit værktøj med sig og på sig. Der var naturligvis kun plads til det allermost nødvendige. Udstyret bestod af en linekost, som han havde over skulderen med kuglen på højre skulder, en stødkost, som han bar i højre hånd, også når han cyklede fra hus til hus. En lille stige, sodskuffen og et større eller mindre antal pensler i en taske bag på cyklen. Endelig var der arbejdsjernet, som han brugte til at banke og skrabe sod af med, det sad på venstre skulder. Venstrehåndede har linekost og arbejdsjern omvendt. Arbejdsjernet var og er et meget personligt stykke værktøj, som er „syet“ efter mål, da det skal passe til den enkelte skorstensfejers skulder. Det var vigtigt, at alt værktøj sad på et bestemt sted, når skorstensfejeren arbejdede på de mørke lofter.

SKORSTENSFEJER NR. 4 I KOLDING

Hans Frederik Møller fik tre sønner, hvoraf de to Max og Kjeld begge blev udlærte skorstensfejere. Den ældste, min morfar Max August Frederik Skov Møller blev født i 1914 i Kolding. Efter 7. klasse startede Max Møller i lære hos sin fader i fire år med et kortere ophold hos en anden læremester i Ålborg. I 1933 blev Max Møller udlært skorstensfejer og fortsatte arbejdet i Kolding.

Som en helt naturlig fortsættelse af uddannelsen begyndte Max Møller på mester-

Skorstensfejmester Hans Frederik Møller sammen med sønnen Max, der som 4-årig allerede har fået skorstensfejertøj og skorstensfejer Arnold Nielsen. Foto fra ca. 1918.

skole i København, og han fik eksamen i 1935. Kolding Brandkorps fik også en væsentlig plads i Max Møllers liv fra 1937 til 1966. I 1962 fik han medalje for 25 års tjenestetid.

Max Møller blev gift med Stella Ida Berg i 1941. Stella Berg var datter af en skorstensfejersvend, der tidligere havde været ansat hos Hans Frederik Møller. I 1943 fik de deres første datter Hanne og siden endnu to døtre og en søn.

Hans Frederik Møller døde den 29. juni 1945 på vej til afholdelse af en svendeprøve i Kolding, som han havde været med i planlægningen af. Denne svendeprøve blev speciel på den måde, at alle de svende, der den dag fik deres svendebrev, senere er blevet skorstensfejermestre.

Siden 1938 havde Hans Frederik Møller været medlem af skorstensfejermestrenes hovedbestyrelse. Han var æresmedlem af Brandsvendenes forening i Kolding og nogle år formand for Kolding Idræts Forening og kendt over hele landet for sine brevduer. Både i skorstensfejermestrenes fagblad og i skorstensfejersvendenes fagblad samt i avisen blev der skrevet mange rosende ord om Hans Frederik Møller, der tydeligt var en meget respekteret og afholdt mand som person og i sit fag.

Da Hans Frederik Møller døde i 1945, diskuteredes det, om distriktet skulle deles til to skorstensfejermestre, men det blev besluttet at fortsætte med den oprindelige ordning. I 1946 blev sønnen Max Møller ansat som skorstensfejermester i Kolding. Først i 1971 besluttede Vejle Amtsråd at ændre skorstensfejerdistrikterne i Vejle Amt, og 19 distrikter blev samtidig reduceret til 14. Samme år var skorstensfejer Willy Clausen, der

Skorstensfejermester Max August Frederik Skov Møller. Foto fra ca. 1975.

dækkede de otte sogne syd for Kolding, afgået ved døden. Herefter lå distriktsgrænsen ved Kolding Å. Max Møller fortsatte som skorstensfejermester for Distrikt I Kolding Syd, mens Knud Dahl fik Distrikt II Kolding Nord.

FAMILIETRADITIONEN FORTSÆTTER OG SLUTTER

I 1958 kom min far Palle Krag i lære som skorstensfejer hos Max Møller. Han giftede sig senere med mesters ældste datter. Så på den måde gik skorstensfejerfaget i arv til endnu en generation. Distriktet I Kolding Syd blev efter Max Møllers død i 1977 overtaget af broderen Keld Skov Møller, som styrede distriktet i 19 år. I 1996 gik Kjeld Møl-

ler på pension, og Distrikt I Kolding Syd overtoges af skorstensfejer Erling Hundebøl. Hermed er familietraditionen på 167 år slut (1829-1996), en epoke af skorstensfejermestre i Kolding, der kun bestod af to familier, Maack og Møller.

I dag er min far Palle Krag skorstensfejermester i Vejle. Ingen af hans to døtre har valgt skorstensfejerfaget, selvom det er blevet muligt også for piger at tage denne uddannelse. Den første kvindelige skorstensfejer blev udlært sidst i 1970'erne. Min søster og jeg har heller ikke giftet os med skorstensfejere, så derfor er det slut på en lang tradition af skorstensfejere i familien, og med hensyn til vores små drenge er det for tidligt at spå om, hvorvidt de vil træde ind i skorstensfejerfaget.

KILDER:

Per Maack Andersen og Peter Lomholdt Maack: Carl Kundhart Maack og Ingeborg Kirstine Bade.

www.skorstensfejer.dk/fagets_historie.htm.

Skorstensfejermester Kjeld Skov Møller.
Foto fra 1964.